

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Криворізький державний педагогічний університет
Кафедра педагогіки і психології

*ПРОБЛЕМИ ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ ПОЧАТКОВОЇ
ОСВІТИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ
РЕФОРМУВАННЯ ШКОЛИ*

Збірник наукових та науково-методичних праць
кафедри педагогіки і психології
Криворізького державного педагогічного університету

Випуск 1

Кривий Ріг
2002

ЗБАГАЧЕННЯ СЛОВНИКА МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ТЕМИ „БУДОВА СЛОВА”

В. П. Савицька,
М. В. Гордієнко

Одним із найважливіших завдань початкового періоду навчання української мови є збагачення словника дітей. Робота над словом виділяється в особливу галузь методики, що свідчить про її важливість та необхідність проведення у школі. Дослідженнями встановлено, що від рівня мовного розвитку людини залежить її розумовий розвиток. Тому так багато уваги приділяється цьому питанню в програмах початкової освіти.

Вивчення морфемного складу слова передбачає не лише ознайомлення дітей з його будовою, а й розкриває широкі можливості для систематичного збагачення їх словникового запасу, сприяє піднесенню мовної культури молодших школярів.

Це один із складних розділів у програмі початкових класів, оскільки вимагає від дітей 8-9 річного віку досить розвиненого абстрактного мислення, вміння аналізувати й систематизувати мовні явища.

Опрацьовуючи розділ „Будова слова”, молодші школярі вчаться осмислити зміст слів, добирати близькі та протилежні, проводити спостереження над їх багатозначністю, вживанням у прямому й переносному значенні. Особливу увагу слід звертати на тлумачення слів, близьких за звучанням. Інколи школярі вживають їх помилково тому, що не розуміють лексичного значення. Пояснення таких слів допоможе уточнити, збагатити словниковий запас дітей.

Робота над значенням і вживання слова є провідною під час вивчення цього розділу. Виконуючи тренувальні вправи, учні виробляють у себе вміння добирати словотворче гніздо, правильно застосовувати їх у мовленні.

Дуже важливо, щоб школярі добре засвоїли термінологію про значущі частини про значущі частини слова – корінь, закінчення, суфікс, префікс. Необхідно ознайомити дітей із

деякими нормами словотворення, а також із смисловими, емоційно-експресивними, художньо-зображувальними можливостями словотворчих варіантів.

Ряд вправ уміщено в підручнику, але необхідно дібрати й інші завдання, оскільки вся вправи підручника здебільшого присвячені словотворчому моделюванню, і зовсім мало завдань на з'ясування словотворчого значення суфіксів і префіксів. Учням пропонується знаходити відмінкові та особові закінчення слів. Вони знайомляться з правилами правопису закінчень, усвідомлюють їх роль для зв'язку слів у словосполученні та реченні.

Школярі люблять цікаві вправи й виконують їх із великим інтересом. Це стимулює в них захопленість, активне мислення, сприяє розвитку спостережливості, збуджує емоції, привчає усвідомлювати, оцінювати, узагальнювати.

Запропоновані нами завдання учитель може використати як під час повторення вивченого матеріалу про будову слова, так і під час вивчення окремих тем з даного розділу.

Наводимо зразки практичного матеріалу, який учитель може використати на уроках, враховуючи підготовленість школярів.

Розкриваючи суттєві ознаки кореня, доцільно нагадати учням про те, що корінь містить у собі загальне значення, яке є у всіх споріднених словах і вказує на предмет, на ознаку або дію, до яких мають відношення споріднені слова.

Поряд із словотворчою роботою потрібно проводити і лексичну – з метою збагачення словника.

Приклад № 1.

Мама

Ще в колисці немовля
Слово „мама” вимовля.
Найдорожче в світі слово
Так звучить у рідній мові.
Мати, матінка, матуся.
Мама, мамочка, мамуся! –
Називаю тебе я,
Рідна ненечко моя!

(В.Гринько).

1. Знайдіть і запишіть слова з спільним коренем. Позначте його відповідною позначкою.

2. Поміркуйте, чи будуть слова вимовля, немовля спільнокореневими? Якщо ні, то чому? До кожного слова складіть свій синонімічний ряд.

3. Скажіть, до яких слів слово ненька буде близьким за значенням? Чому?

4. Поміркуйте, коли ми кажемо мама, мати, а коли матінка, мамочка, матуся?

5. Знайдіть у тексті спільнокореневі слова до слів колисати, колисаночка. Виділіть корені.

6. Підберіть і запишіть до запропонованих слів спільнокореневі: р і д н а, с л о в о.

№ 2

Прочитайте віршик-загадку. Про яке сонечко йде мова?

Сонечко в траві зійшло,
Усмінулось, розцвіло.
Згодом стало біле-біле
І за вітром полетіло.

(Кульбабка).

1. У прямому чи в переносному значенні вжито слово сонечко?

2. Подумайте й скажіть, чи будуть однокореневими слова сонечко, Сонечка? Яка різниця в написанні? Чому?

Доберіть до кожного слова з однаковим коренем.

Сонечко - сонце, сонячний...

Сонечка - Соня...

3. Знайдіть у тексті слово, до якого б подані слова були спільнокореневими. Виділіть у них корінь. Поясніть лексичне значення.

Вітерець, вітрець, вітрило, вітрильце, вітрище.

4. Поміркуйте, чи буде до слова вітер спільнокореневим слово вітрина? Доведіть правильність своєї думки. Поясніть лексичне значення слова вітрина.

(вітрина – 1. Місце за вікном магазину для виставки товару).

2. Спеціально обладнана дошка, скринька і т. д., у яких виставляються предмети для огляду).

Опрацьовуючи важливі ознаки суфікса, вчитель повинен пояснити, що він стоїть після кореня й служить для утворення нових слів, слів із відтінками в лексичному значенні. Можна запропонувати такі завдання:

№ 1

Прочитайте скоромовку й перекажіть.

Лиска лащить лисеня,

А лосина лосеня.

Лев ласкаво лапою

Левенятко ляпас.

(Ю.Кругляк).

Укажіть пари слів із спільним коренем.

1. Випишіть спільнокореневі слова. Визначте у них значущі частини слова.

2. Скажіть, яку роль відіграють тут суфікси?

3. З'ясуйте лексичне значення слова л а п а.

(л а п а – стопа, нога тварини, птаха).

4. Чи будуть спільнокореневими слова л а п а – л а п а є?

До кожного із них доберіть спільнокореневі ряди.

№ 2

Посадив Петрусь вербичку

Зелененьку, невеличку,

Щоб над стежкою росла,

Кучерявою була.

(Д.Мегелик).

1. Випишіть із тексту слово в е р б и ч к у. Скільки предметів називає воно? Напишіть через тире це ж слово, але щоб воно називало кілька предметів. Зіставте пару слів. Яка частина слова допомогла вам це зробити. Чи буде слово в е р б ” я спільнокореневим із поданими словами. З'ясуйте його лексичне значення.

2. Який відтінок у значення слів вносить суфікс –еньк- ? Знайдіть слово з цим суфіксом. Складіть спільнокореневе гніздо до цього слова.

3. У слові П е т р у с ь виділіть суфікс. Скажіть, чи часто зустрічаються слова з таким суфіксом? Наведіть приклади.

4. У слові к у ч е р і виділіть корінь. Знайдіть у тексті слово з таким коренем. Поділіть його на значущі частини.

5. Який буде суфікс (- яв^ -)? Поясніть лексичне значення слова к у ч е р я в а. Як ще можна сказати?

№ 3

Чистівка

Якщо ти моя подруга,
Із нещастя визволи,
Підніми скоріше руку,
Щоб мене не визвали.

(Л.Яковлев).

1.1. До слів н е щ а с т я , д р у з і доберіть спільнокореневі слова. Визначте корені слів.

2. За допомогою суфіксів – к -, - ечк -, - еньк -, - ищ - утворіть спільнокореневі слова з новим лексичним значенням до слова р у к а. Які відтінки вносять вони в слово? Чим відрізняються на лексичному рівні слова р у ч е н ь к а , р у ч и щ е ?

3. Яка різниця в коренях слів м е н е , м и н е. Складіть із даними словами речення, поясніть їх лексичне значення.

№ 4

Сіло сонце за сосну,
Сонно мовило: „Засну!”
Сосни сонечко гойдали.
Сосни сонечко благали:
Сонце, сонечко, не треба,
Стане темно нам без тебе!

(Г.Чубач).

1. Випишіть спільнокореневі слова до слова с о н е ч к о . Позначте частини слова. Яка різниця між словами в будові? (сонце – сонечко).

2. Як ви розумієте вислів „Сосни сонечко гайдали”. У пряму чи в переносному значенні вжитий вислів?

Чи будуть спільнокореневі слова с о н н о й з а с н у ?

Складіть графічні схеми до цих слів.

3. Поміркуйте: Якщо ми запишемо слова так: **с о н ц е**, то до якого слова в тексті воно буде спільнокореневим?

Прослухайте віршики:

Кошеня

Засмутилось кошеня –
Треба в школу йти щодня.
І прикинулося вмить,
Що у нього хвіст болить.
Довго думав баранець
І промовив, як мудрець:
„Це хвороба не проста,
треба різати хвоста”.
Кошеня кричить:
„Ніколи!
Краще я піду до школи!”

(П.Воронько).

1. Знайдіть у тексті слова з префіксами. Випишіть їх і виділіть графічно.

2. Використовуючи префікси в-, ви-, від-, над-, утворіть спільнокореневі слова. Скажіть, чи зміниться лексичне значення слова?

3. Запишіть слова засмутилось, промовив, виділіть префікси, поясніть їх лексичне значення. Доберіть до них слова, близькі за значенням.

4. Запишіть у тексті слова, щоб його можна було пояснити так: „людина, яка має великий розум, знає життя, має досвід”.

5. Чи будуть слова **х в і с т і х в о с т а** спільнокореневими? Чому?

Непосидько-вітерець

Де не взявся вітерець,
Непосидько-пустунець,
Заходився коло хати
Жовте листя підмітати,
Листя те, що натрусив
Уночі з колючих слив.

(В.Скомаровський).

1. Випишіть слова, що утворені префіксальним способом.
 2. До слова **п і д м і т а т и** доберіть слова з префіксами **від-**, **на-**. З'ясуйте, чи зміниться їх лексичне значення?
 3. Чи є відтінки в лексичному значенні у словах. Яким значення надають словам префікси?
- Натрусив, обтрусив, затрусив, дотрусив, притрусив.
4. Чи є слова **у н о ч і**, **щ о н о ч і** спільнокореневими? Яка частина слова у них різна? Що це?
 5. До слова **в і т е р е ц ь** доберіть спільнокореневі слова. Виділіть корені. Поясніть лексичне значення кожного слова.

Ведмідь малює

Ведмідь малював картину –
 Осику, березу, ялину
 Й між ними червону калину.
 А поруч поставив пасіку
 І вікна відкрив у поле,
 А сам у кущі сховався,
 Щоб не кусали бджоли.
 Бо дуже хотілося меду
 Рудому ведмедю.

(М.Сингаївський).

1. У поданих словах виділіть префікси:
 поставив, відкрив, сховався.
 Визначте значення словотворчих префіксів.
 2. Зіставте слова у парах і поясніть їх лексичне значення. Чи будуть ці слова протилежні за значенням? Яка роль префіксів?
 Поставив – відставив;
 Відкрив – закрив;
 3. До слова **м а л ю в а в** додайте префікси **за-**, **на-**, **пере-**, **при-**, **об-**. Уведіть далі слова у словосполучення. Поясніть, яке лексичне значення у кожному із них.
 4. Чи будуть слова **в е д м і д ь** і **в е д м е д ю** спільнокореневими? Визначте в них відмінки?
 5. Знайдіть у тексті слово, щоб відповідало такому тлумаченню: „місце, де стоять вулики з бджолами”.
- Отже, робота над лексичним значенням слова та словотворчих

робота дають можливість розширенню та поповненню словникового запасу учнів під час вивчення розділу „Будова слова”.

РОЛЬ ДОМАШНІХ ЗАВДАНЬ У АКТИВІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ РІДНОЇ МОВИ

Н. І. Білоконна

Запровадження нових державних стандартів шкільного курсу мовної освіти викликало необхідність переорієнтації змісту та методики початкового навчання від формально описового підходу до комунікативно-діяльнісного. Особливого значення в цих умовах набувають мовленнєві вміння учнів: слухати і розуміти, говорити, читати, писати. Розвиток мовлення із декларативного гасла має перетворитися на провідний принцип для кожного уроку, кожного домашнього завдання з рідної мови.

На думку провідних вітчизняних науковців та методистів (В.Ф.Паламарчук, О.Я.Савченко, М.С.Вашуленко, Г.П.Коваль, І.П.Гудзик, О.Н.Хорошковська, Л.О.Варзацька та ін.), реалізація даного принципу повинна здійснюватися за такими основними напрямками роботи:

- формування й удосконалення дитячої звуковимови та грамотності;
- засвоєння найважливіших норм української орфографії;
- збагачення, уточнення та активізація словникового запасу;
- формування й удосконалення граматичного ладу мовлення.

За комунікативно-діяльнісного підходу до навчання мови школярі одержують її не в готовому вигляді, а здобувають, збирають, сортують, трансформують, активно нею обмінюються. Це ставить перед учителем необхідність:

- 1) забезпечення належної мотивації навчальної діяльності школярів;
- 2) адекватно меті відібрати зміст навчання;
- 3) визначення способів отримання теоретичних відомостей з підручника;